

Hvor er runene?

Av Kristine Ødeby

Ødeby, K., 2020. Hvor er runene? (Where are the runes?) *Fornvännen* 115. Stockholm.

In the Scandinavian Runic-text Database, 69 medieval objects with runic inscriptions from Oslo are registered. Archaeologists found most of these inscriptions during large excavations in the 1970s and 1980s. Since 2013, the Norwegian Institute for Cultural Heritage Research has conducted extensive archaeological excavations in Oslo, but found only 13 new runic inscriptions, which raised the total number of inscriptions to 82. In this article I present the new inscriptions and discuss their representativity in the archaeological record, comparing the excavations from forty years ago to the modern urban excavations. I discuss three possible representational factors: conditions for preservation; methods of excavation; and the field archaeologist's attention to rare finds. I conclude that the methods for excavation probably have been the most to blame for the shortage of runic inscriptions these last few years. Large, prestigious excavations like the Follo Line Project force a stricter, more priority-based policy when it comes to object procurement in the field.

Keywords: Runic Inscriptions, Middle Ages, Excavation methods, Representativity

*Kristine Ødeby, The Norwegian Institute for Cultural Heritage Research (NIKU),
Storgata 2, NO-0155 Oslo, Norway
kristine.odeby@niku.no*

Riksantikvaren gjennomførte flere store utgravninger i Gamlebyen i Oslo på 1970-tallet. Utgravningsfeltene «Mindets tomt», «Søndre felt» og «Nordre felt» samt en rekke andre utgravningsfelt (heretter kalt Gamlebyutgravningene) kunne blant annet vise til fullstendige runeinnskrifter ristet på tre og bein (Liestøl 1977; Liestøl & Nestor 1987). I «Samnordisk runtextdatabas», databasen over runeinnskrifter fra Norden, er det registrert 69 gjenstander med runeinnskrift fra middelalderens Oslo. Av disse kom 46 innskrifter fra de tre store feltene i Gamlebyutgravningene. Dette er ikke veldig mange innskrifter, og det kan ikke på langt nær sammenlignes med de ca. 600 innskriftene som ble gravd fram på Bryggen i Bergen på 1950-tallet (Spurkland 2001, s. 187). Derfor skulle man forvente at Follobaneprosjektet, et stort, mangefasettert og flerårig utgravningsprosjekt midt i det sentrum av middelalderbyen kunne bidra med mange nye runeinn-

skrifter. Når det likevel ikke er tilfelle, vil det være interessant å undersøke hvorfor. I denne artikkelen vil jeg presentere en katalog over runeinnskriftene funnet på Follobaneprosjektet, og diskutere ulike faktorer som kan ha dannet grunnlaget for at ikke flere innskrifter har blitt oppdaget.

Runeinnskrifter fra Follobaneprosjektet

I forbindelse med Follobaneprosjektet har det vært flere store arkeologiske undersøkelser de siste årene. NIKUs arkeologer har i perioden 2013–2018 undersøkt spor fra middelalder i traséen for den kommende jernbanekulverten, og til sammen har store områder spredt ut over middelalderbyen blitt undersøkt. I de undersøkte områdene har det blitt avdekket en intens aktivitet, ofte fra hele middelalderens periode, men spesielt fra hele 1200- og begynnelsen av 1300-tallet.

Det er funnet 13 gjenstander med sikre rune-

Museumsnr.	Funn-nr.	Gjenstand, materiale	Translitterering	Funnomstendighet
C59886	F3682	Tallerken, tre	fuþ	Felt
C60005	F208425	Skrinlokk (?), tre	fuþ	Katalogisering
C59877	F203388	Smørkam, tre	fuþø —	Katalogisering
C60005	F18537	Tønnebunn, tre	ing	Katalogisering
C59886	F203374	Karlokk, tre	pitir	Katalogisering
C60964	F22301	Merkepinne, tre	þ·rø	Felt
C60964	F19716	Tekstilredskap, tre	o eller tā	Felt
C60965	F54544	Runepinne, tre	uþr : þol	Felt
C60966	F542682	Bolle, tre	iþkimþ	Sålding
C60966	F542683	Lekebåt, tre	ria eller klia	Sålding
C60966	F542686	Tallerken, tre	?o/a?t???	Sålding
C60966	F80499	Bryne, stein	æ r/þ k n a/æ/h eller æ/h k u þ æ	Felt
C60965	F56921	Amulett, bly	¹	Felt

Tabell 1. Runeinnskriftene som ble funnet på Follobaneprojektet. —The runic inscriptions found at the Follo Line Project.

innskrifter (tab. 1). Av disse 13 innskriftene ble bare fem oppdaget på gjenstanden i felt, tre ble oppdaget i såldet, og sju ble oppdaget først ved katalogisering av gjenstanden. Én av innskriftene har bare én rune, men er tatt med her fordi den mest sannsynlig er et enkelt runetegnet, ikke et bumerke. Av undersøkelsenes etterarbeid gjenstår per 2019 katalogisering av en del gjenstandsfunn, så det er fremdeles mulig at nye runeinnskrifter vil oppdages. Tendensen er dog ikke spesielt lovende: Follobaneprojektet har hittil ikke gitt stor avkastning på runefronten.

På en tretallerken (F3682) er **fuþ** skåret inn med sikker hånd. Den vinklede overgangen til tallerkenens sidekanter er intakt i hver ende av innskriften, vi kan derfor være sikre på at det ikke er noen runetegnet som mangler og at innskriftens innhold er bevart i sin helhet. Innskriften er en *fuþork*-innskrift, det vil si en innskrift som består av hele eller deler av runealfabetet. Slike innskrifter kan anses som eksempler på opplæring, der risteren lærer seg runealfabetet, men de kan også ha et variert utvalg andre funksjoner: innskriftene kan tolkes som en demonstrasjon av kunnskap om runeskriften, de kan fungere som prydd eller utsmykning, eller som en magisk eller beskyttende formel (Knirk 1994, s. 181). Denne

varianten av *fuþork*-innskrifter, som bare inneholder de tre første runene, kan også ha betydningen *fuð*, det gammelnorske ordet for det kvinnelige kjønnsorgan, som man brukte de tre første runene i alfabetet for å stave. Mange runerister har benyttet seg av denne freidige, doble betydningen (se Knirk 1994, s. 175). Ifølge James Knirk (1994, s. 182) kan gjenstandstypen også hjelpe til å bestemme innskriftens funksjon, og han trekker spesielt fram innskrifter på undersiden av treboller og kopper. En slik plassering kan underbygge en innskrifts funksjon som beskyttende.

To andre innskrifter er også *fuþork*-innskrifter. Et mulig skrinlokk (F208425), har innskriften **fuþ**. Disse runene er ristet med svært lett hånd, innskriften ble konstatert som en sikker innskrift først etter katalogisering. Måten en innskrift er ristet på, kan også bidra til forståelsen av dens funksjon (Knirk 1994, s. 184), og kanskje de usynlige, nesten uleselige, runene på det mulige skrinlokket representerer et forsøk på å skrive med runer. På en smørkam av tre (F203388, fig. 1), en liten trespade som kan ha blitt brukt til å legge opp og pynte smør (Weber 1990, s. 49), ble innskriften oppdaget først under katalogisering. Innskriften består igjen av de tre runene **fuþ**, men bladet er brukket midt i et fjerde runetegnet.

Det er rester av et skrått kutt, sannsynligvis en del av runetegnet o, det fjerde tegnet i runealfabetets rekkefølge. Kanskje har smørkammens blad vært langt nok til at de seks første runetegnene her har vært ristet inn. Innskriften er rent og pent skåret, men kuttene er ikke dype. Innskriften kan derfor ha fungert som en beskyttende formel, ment å sikre smørkammens eier tilgang på smør.

Flere av innskriftene kan være navneinnskrifter, og dermed markere eierskap. En runeinnskrift på en tønnebunn (F18537) ble funnet under katalogisering. Runene **ing** er her dypt og tydelig skåret inn. En mulig parallell med den samme runesammensetningen er ÖG SVK200;87, et steinhuggermerke på Linköpings domkirke, datert 1280–1296. Her er **ing** et av flere merker som er hugget på domkirkens vegger, og har blitt tolket som navnet *Ingi* (SRD). Noe greiere å forstå er F3137, en sikker navneinnskrift som også ble oppdaget under katalogisering: Pent ristet i en diagonal linje på et treløkk til et kar er runene **pítir**, *Peter*. Denne innskriften kan på lik linje med tønnebunnen markere eierskap, men kan også ha fungert som en beskyttende formel dersom den var ment å være tilegnet Sankt Peter.

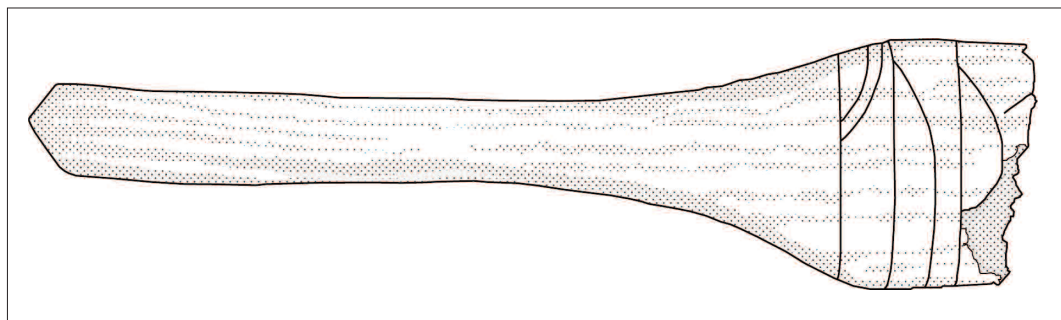
En tilspisset merkepinne (F22301) har de tre runene **p-ro** ristet inn på den ene siden. En sannsynlig tolkning av innskriften, basert på at objektets funksjon, er *þró* (trau), eller begynnelsen på navnet *Þróndr* (Trond). Navnet, som virker som den mest sannsynlige tolkningen, opptrer for eksempel også på runesteinene N245 og N260, i tillegg til i flere skandinaviske runeinnskrifter (Holmqvist 2018). På et tekstilredskap i tre (F-

19716) er et kors og en rune ristet inn på hver sin side. Runetegnet kan leses o, eventuelt som en binderune **ta** (Holmqvist 2018). Runen kan være et bumerke, eller det første tegnet i eierens fornavn. Dersom det er en binderune, kan det være den første bokstaven i både for- og etternavnet.

En runepinne (F54544) som har brukket i den ene enden har runene **uþr : þol** skåret inn på den ene flatsiden. Den første runen, en mulig u-rune, er skadet i bruddet. Runene står med 0,3–0,5 cm avstand, og fra siste rune er det ca. 1 cm fram til enden på pinnen. Innskriften har dermed trolig sluttet med l-runen. De tre første runene kan være et navn, *Uðr*, men det er like sannsynlig at vi her har siste delen av et ord. Dersom innskriften har vært en setning hvor navnet har vært i bruk, kan det ha stått [*hefir*] *Uðr þol* (Uð har tolmodighet) eller *á Uðr þoll* (Uð eier knaggen). Pinnen kan vanskelig tolkes som en knagg, og det er også vanskelig å forstå hvorfor Uð skulle ha behov for å skryte slik av tålmodigheten sin, så innskriften bør stå utolket (Holmqvist 2018).

På undersiden av en bolle (F542682) er en innskrift ristet med sikker hånd. Bare den øvre delen av runetegnene er bevart, da bare bollebunnen er knekt langs midten. Innskriften kan mest sannsynlig leses **ioþimk** etterfulgt av et kryss (Holmqvist 2018). Det kan være navnet Joakim som er skrevet, et navn som først ble dokumentert i Norge på 1400-tallet (jf. Lind 1905–15), noe som kan gjøre dette til den første dokumentasjonen av navnet i Norge. Den siste runen, en **k**-rune, eller muligens en **p**, kan være første bokstav i etternavnet, eller kanskje en forkortelse for

Fig. 1. Smørkam F13407. Størrelse: 13 cm. Illustrasjon: Kristine Ødeby/NIKU. —Butter curler F13407. Size: 13 cm. Illustration: Kristine Ødeby/NIKU.

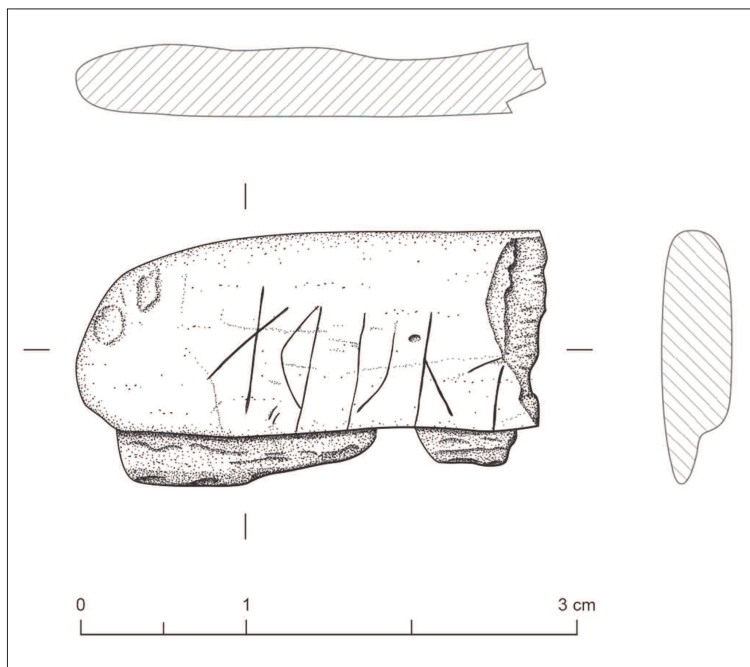

Fig. 2. Bryne F80499.
 Illustrasjon: Ingvild
 Tinglum Bøckman/NIKU.
 —Whetstone F80499.
 Illustration: Ingvild
 Tinglum Bøckman/NIKU.

ordet *prestr* (prest). Kanskje Joakim var en utenlandsk geistlig på besøk i Bispeborgen, som lå i nærheten av utgravningsfeltet. Innskriften er rammet inn av en linje på oversiden, og har trolig også hatt en på undersiden av innskriften. En bearbeidet trebit som ser ut som en liten lekebåt (F42683) ble funnet under sålding. Gjenstanden er flat på oversiden og har en kjøl under, og runene er ristet opp-ned langs siden. Båten en knekt i to på tvers, og vi har bare slutten av innskriften bevart. De tre runetegnene, *ria* eller *kliā*, er antagelig slutten av et navn, for eksempel *María*, som sannsynligvis var gjenstandens eier (Holmqvist 2018). På undersiden av den lave stetten på en tretallerken (F542686) er runer ristet i hele stettens bredde. Tallerkenen er bevart bare som et fragment, bare halvparten av flaten runene er ristet på er bevart. Sju lange og smale runer gir den usikre lesningen *ʀo/aʀtʀʀʀ*, som kan være forenlig med et navn og verbet *á* (eier), altså en mulig eierinnskrift, men dette er bare en gjetning (Holmqvist 2018).

Den eneste runeinnskriften på en steingjenstand, er på et lite bryne (F80499, fig. 2). Brynet har vært godt brukt på siden uten innskrift, og

har brukket og forkortet innskriften. Innskriften har fem runer, men det er vanskelig å bestemme om den skal leses fra venstre mot høyre, fra høyre mot venstre, eller opp-ned. Dersom innskriften skal leses fra venstre mot høyre, med bruddet på høyre side, blir det *æ r/þ k n a/æ/h*, mens dersom den skal leses fra venstre mot høyre opp-ned, med bruddet på venstre side, blir det *æ/h k u þ æ*. De mulige lesningene av innskriften tar utgangspunkt i at bruddet er på høyre side (Holmqvist 2018): Første rune kan være verbet *á* (eier). Andre rune er svak, og kan være en yngre tilførsel, i så fall er det mulig at de tre siste runene er begynnelsen på navnet *Knakan* eller *Knakkr/Knaggr*. Andre mulige tolkninger kan være *arg Na...* ([navn] er redd/umandig/stygg), *ark Na...* (gå seint, [navn]!) og *angra* (angre/pine/plage). Det mest sannsynlige er i dette tilfellet kanskje at runeristeren ikke har vært spesielt skriftkyndig, og har forsøkt å skrive navnet sitt. Dette understøttes av at runene er ujevnt skrevet, og at minst én rune må leses speilvendt uansett hvordan innskriften holdes (Holmqvist 2018).

Disse 13 gjenstandene, inkludert F56921 som ikke vil videre behandles her, ansees som gjen-

stander fra Follobaneprosjektet med en sikker runeinnskrift. Det var ikke bare runer som ble skåret inn i middelalderens gjenstandsmateriale, gjenstander med bumerker pryder minst like mange tallerkenbunner og karlokk. Bumerker er en type dekor som har mye til felles med runer, spesielt tolkningene av dem begge som beskyttende, og runer kunne ofte inngå i bumerkenes grunnform og fungere som initialer (Cappelen 2005). En oversikt over gjenstander med bumerker fra Follobaneprosjektet foreligger foreløpig ikke. Det er også gjort funn av gjenstander hvor latinske bokstaver er ristet inn. Bokstavinnskrifter på hverdagslige gjenstander er sjeldne, og på Follobaneprosjektet utgjør de en mindre funnkategori enn runeinnskriftene.

Kildekritikk og representativitet

Totalt sett er runeinnskriftene fra Follobaneprosjektet et lite materiale. Hvordan kan det så forklare at runeinnskriftene representeres i så liten grad i gjenstandsmaterialet fra de moderne utgravningene? Og hvor mange runeinnskrifter kan man egentlig forvente å finne ved en urban middelalderutgravning? Man bør forsøke å hente svar på dette spørsmålet både i runeskriftens samtid og i nåtidens utgravningsvirksomhet. I det følgende vil jeg fokusere på de svarene vi kan trekke fra utgravningsvirksomheten, men vil innledningsvis peke ut to faktorer som har spilt inn for runeinnskriftenes tilstedeværelse blant de arkeologiske levningene. Det gjelder lekmenns skriftkyndighet i middelalderen og kulturlagenes avsetning.

Middelalderens lekmenn var til en viss grad skriftkyndige (Parkes 1973). Skandinavia var i middelalderen en toskriftkultur hvor de to skriftsystemene, latinske bokstaver og runer eksisterte side om side, men stort sett hørte til i ulike sfærer – i skriptorier og på gata. Kjennskapen til skriveing og lesing var mest utbredt i byene (Kristensen og Poulsen 2016, s. 245). Originalt brukes termen *literacy* om lese- og skrivekunnskaper i latin. Lekfolks kjennskap til latin vet man relativt lite om, men det finnes eksempler på at latin er skrevet med runer (Gustavson 1994). Som et supplement er termen *runacy* forsøkt innført av Terje Spurkland (2004) for å definere lekfolks kjennskap til runeskriften, og det blir antatt at

runeinnskriftene hovedsakelig hørte til hos individet, den vanlige mannen i gata. Innskriftenes funksjon var praktisk, og kunne inkludere forretningsvirksomhet, personlige notater, graffiti og spontane elsk- og hatutbrudd (Knirk 1994, s. 171). Man har all grunn til å tro at vanlige mennesker som bodde i Oslo kjente til runeskriften og tok den i bruk i dagliglivet (se for eksempel Püttsepp 2003). Det ble sannsynligvis produsert et stort antall runeinnskrifter fram til bruken av skriftsystemet avtok. Det er i lagene før 1350 man kan forvente å finne innskrifter, for etter dette dabbet runeaktiviteten kraftig av, og den gikk etter hvert helt ut av bruk (Ellefsen 2009). Den beskjedne mengden runeinnskrifter i funnmaterialet sier derfor lite om de faktiske forholdene i middelalderbyen.

Det å forvente runeinnskrifter ved enhver urban utgravning fordrer at runeskriften ble benyttet jevnt over hele byen. Deler av Follobaneprosjektets utgravningsområder lå nært byens geistlige sentrum og var preget av høystatusbebyggelse, mens Gamlebyutgravningene avdekket en mer verdslig, privat bebyggelse (fig. 3). I motsetning til det omfattende Bergensmaterialet, hvor runeinnskriftene ble gravd fram på brygga, kommer Oslos runeinnskrifter fra midt i byen, om lag 150 meter fra havna. Middelalderbyen Lund er en bedre parallell til Oslo hvor antallet runeinnskrifter, mindre enn 100, er langt mer sammenlignbart. Innskriftene fra Lund er for det meste ristet på bein, og de ble hovedsakelig funnet i byens verdslige strøk (Carelli 2001, s. 260). Både Lund og Oslo har for få runefunn til at man kan trekke noen konklusjon om at det ikke kan forventes runeinnskrifter nær byens sakrale steder. Runeskriften var tross alt langt fra fraværende i de norske og svenske middelalderkirkene (Spurkland 2001; Svärdström 1972), så fraværet av innskrifter på gjenstander i nærheten av byens sakrale steder kan ha andre forklaringer.

Når det kommer til kulturlagenes avsetning, omhandler denne faktoren om perioden fra gjenstanden gikk ut av bruk til den havnet på sin mer «permanente» plass i kulturlaget. Det skilles mellom primær og sekundær avsetning. Den primære avsetningen er et lag eller en gjenstand som ligger på stedet det ble deponert, mens en sekundær avsetning er et lag eller en gjenstand som er

flyttet bort fra stedet det opprinnelig ble deponert (Paasche 1996, s. 50). For områder i middelalderbyen med en stor andel sekundært avsatte, eller redeponerte, lag kan det skape et representativitetsproblem fordi gjenstander i redeponerte lag ikke lenger ligger i den konteksten de egentlig hører hjemme. Dette skaper igjen problemer når man stiller spørsmål til materialet som går på datering, fasetilhørighet og spredningsmønster (Paasche 1996, s. 81–82).

Dersom vi tar utgangspunkt i tilgjengelige kulturlag for utgravning, finnes det et endelig antall runeinnskrifter å avdekke. Basert på tilgjengelig dokumentasjon fra utgravningsvirksomheten i middelalderbyen Oslo fra begynnelsen av 1970-tallet og fram til i dag, kan det virke som om det har vært en nedgang i antall avdekte runeinnskrifter. For å undersøke innskriftenes tilsynelatende bortfall i det arkeologiske funnmaterialet vil jeg ta i bruk det allmenne, arkeologiske spørsmålet om hvorvidt funnmaterialet er representativt. Representativitetsproblematikk berører så godt som all arkeologisk forskning, og kan bidra i forståelsen av omfanget av en spesiell funngruppe. Dette teoretiske utgangspunktet har på en omfattende måte blitt etablert av Kristian Kristiansen som en forklaringsmodell på hvordan ulike faktorer kan påvirke materielle levningers representativitet i kildegrunnet.

Kristiansen (1985) baserer metoden sin på kildekritikk, som ble utviklet ved å systematisere de ulike, kildekritiske konseptene og holdningene som hadde blitt anvendt i europeisk arkeologi fra 1950- til 1980-tallet. Kristiansen definerer tre faktorkategorier som bidrar til forståelsen av representativitet som forskningsmetode: De fysiske og miljømessige faktorene berører ulike materialers bevaringsgrad og det varierende fysiske miljøet; de kulturelle og økonomiske faktorene handler om formasjonen av dagens kulturlandskap og tilstanden til det arkeologiske materialet. Her inkluderes påvirkning som landbruk, industrialisering og krig, og tilstedeværelsen av ødemark som hei og myr; og til sist arkeologiske forsknings- og undersøkelsesfaktorer som er variable og enten har en kvantitativ eller kvalitativ natur. En kvantitativ faktor kan være undersøkelsesintensiteten, som defineres ut fra forholdet mellom det undersøkte områdets størrelse og dets arkeo-

logiske utstrekning. Kvalitative faktorer refererer til dokumentasjonens omfang (Kristiansen 1985, s. 7–8).

Ifølge Kristiansen er arkeologisk representativitet sterkt påvirket av den dynamiske interaksjonen mellom disse tre kategoriene og de varierende egenskapene til de arkeologiske dataene. Til sammen utgjør det et uendelig antall variabler, men jeg vil forsøke å oversette dem til runeinnskriftenes representativitet i det materialet som graves ut i dag. De to første av Kristiansens faktorkategorier har jeg samlet til å inngå i en diskusjon om bevaringsforholdene i Gamlebyen i Oslo. Deretter vil den tredje faktorkategorien fordeles på de kvantitative og kvalitative faktorene, der jeg vil vinkle de kvantitative faktorene mot hvordan utgravningsmetodikk, samt budsjett og økonomi, legger styringer på utgravningenes prioriteringer. De kvalitative faktorene vil jeg til sist tolke noe tilspisset til å forstås som feltarkeologens egen motivasjon og kjennskap til runeinnskrifter.

Et miljø for runer

En runeinnskrifts holdbarhet er ikke bedre enn overflaten på materialet den er ristet inn i. Det fysiske miljøet i jorden er derfor avgjørende for at en eventuell innskrift skal overleve. Bevaringsforholdene i kulturlag fra middelalder er som regel svært gode for organisk materiale, men kobberlegeringer og spesielt jern, blir i den fuktige jorden forvrengt av overflatekorrosjon. Andre metaller, som gull, sølv og bly, påvirkes ikke på samme måte. Tidligere har det blitt jobbet lite med hvordan bevaringsforhold påvirker spesifikt runeinnskriftenes representativitet, men Terje Spurkland (2001, s. 187) beskriver situasjonen kort, og tar spesielt utgangspunkt i de runerike lagene på Bryggen i Bergen, som var godt egnet for bevaring av treverk:

[...P]innen lå i vann eller svært fuktig jord og var nærmest å betrakte som hermetisert. Andre steder, hvor bevaringsforholdene ikke var så gunstige, kunne man teoretisk sett ha vært like produktive [med å produsere innskrifter] som i Bergen, men der har tidens tann fortært materialet. Det er derfor all grunn til å tro at den runeskriftradsjo-

nen vi har avdekket i Bergen, ikke var et lokalt fenomen, men representativ for store deler av Skandinavia i middelalderen.

Miljøet på Bryggen forseglet bokstavelig talt runeinnskriftenes skjebne. Runeinnskrifter fra middelalderbyene blir hovedsakelig funnet på tre-pinner, og sjeldnere på dyrebein, metall og stein. Av de 69 innskriftene fra Oslo som ble funnet før Follobaneprosjektet, er 35 gjenstander av tre, 27 av bein, to av kleberstein, én av metall, én av lær, én av tegl, én av kalkstein og én av ukjent steintype (Sand 2010, appendiks A). Elleve av gjenstandene med runeinnskrift fra Follobaneprosjektet er på bruksgjenstander av tre, mens én er av stein og én bly.

Det arkeologiske materialets representativitet bør her vurderes: gjenspeiler en overvekt av bevarte runeinnskrifter på organisk materiale et samfunn som først og fremst ristet runer på tre og bein? Både tre og bein bevares godt i fuktige kulturlag, men i motsetning til ved Gamlebyutgravningene, har det ikke blitt funnet én runeinnskrift på bein på Follobaneprosjektet. Innskrifter på ribbein av storfe, gjerne kalt runebein, er funnet i flere middelalderbyer, for eksempel Tønsberg, Trondheim, Lund og Slesvig (Carelli 2001; Gosling 1989; Roesdahl 1999). Det foreligger flere gode eksempler på hvordan runeinnskrifter kan framstå på jerngjenstander, blant annet romertidskniven fra Møllegårdsmarken på Fyn (Thrane 1998; Imer 2010). Runeinnskriften er svært vanskelig å lese, og på grunn av korrosjonen i metallet er det umulig å si om hele innskriften er synlig (Imer 2010, s. 60). Teoretisk sett kunne kniven vært dekket av runeinnskrifter, men vi får bare se runene i det området som er godt bevart. Jerngjenstander funnet i kulturlagene fra middelalder er ikke nødvendigvis bedre bevart og det er svært stor sannsynlighet for at eventuelle innrissinger – om det er skrifttegn eller dekor – ikke blir oppdaget. Dette leder fram til antagelsen om at runeinnskrifter faktisk blir samlet inn og magasinert uten at de egentlig blir funnet.

Middelalderbyen Oslo er godt bevart arkeologisk. Etter bybrannen i 1624 benyttet kong Christian IV av Danmark-Norge muligheten til å tvangsflytte byen til den andre siden av Bjørvika,

hvor den ble gjenoppbygget i mur. Den nye byen fikk navnet Christiania, og området hvor Oslo hadde ligget ble omgjort til forsyningsområde. I flere hundre år, hvor det i andre middelalderbyer ble bygget kjellere ned i bakken for å tilpasse seg den økende urbaniseringen, lå Oslo uberørt. Allikevel er ikke bevaringsforholdene i Oslo perfekte. Gamlebyen har i det store og hele blitt spart for ødeleggende inngrep gjennom 1600- og 1700-tallet, men siden andre halvdel av 1800-tallet har det i flere omganger blitt bygget jernbane gjennom det historiske Sørenga. Slike kutt gjennom opprinnelig godt bevarte kulturlag påvirker bevaringsforholdene i sin umiddelbare nærhet, og fører til uttørring og komprimering av lag. På denne måten går også funn og strukturer tapt (se for eksempel Martens 2016). I Riksantikvarens *Faglig program for middelalderarkeologi* (Johannessen & Eriksson 2015) beskrives det hvordan også indirekte inngrep som utbygginger i nærheten av kulturlag kan ha en drenerende effekt og føre til en raskere nedbrytning av organisk materiale. Kulturlag er også sårbare for miljøforandringer, og temperaturøkning medfører hurtigere nedbrytning (Johannessen & Eriksson 2015, s. 167–168).

Som en del av overvåkings- og utgravningsprosjekter innenfor verneområdet for middelalderbyen Oslo er det en rekke ganger blitt gjort miljøovervåkingsundersøkelser. I sammenstillingen av undersøkelsene gjort i perioden 2007–2010 (Petersén & Martens 2011) kom det fram at Oslo jevnt over har godt bevarte kulturlag. Vurdert etter tabellen *State of Preservation Scale* – hvor 1 er elendig bevaringsgrad og 5 er utmerket – tipper skalaen stedvis mot det ekstreme i begge retninger, men oftest mot 3 (middels) og 4 (god) når den blir brukt til å vurdere lag som er antatt middelalderske.

De utgravde feltenes geografiske plassering innad i middelalderbyen bør derfor tas i betraktning. Ulike områder av Gamlebyen har blitt påvirket av ulike aktiviteter og inngrep. Gamlebyutgravningene lå alle rett sør for byens geistlige sentrum, og dette området var en del av byen med svært mye aktivitet. Disse feltene lå en tanke lenger øst i Middelalderbyen enn Follobaneprosjektet (fig. 3). De tre sammenhengende utgravningsfeltene «Søndre felt», «Mindets tomt» og

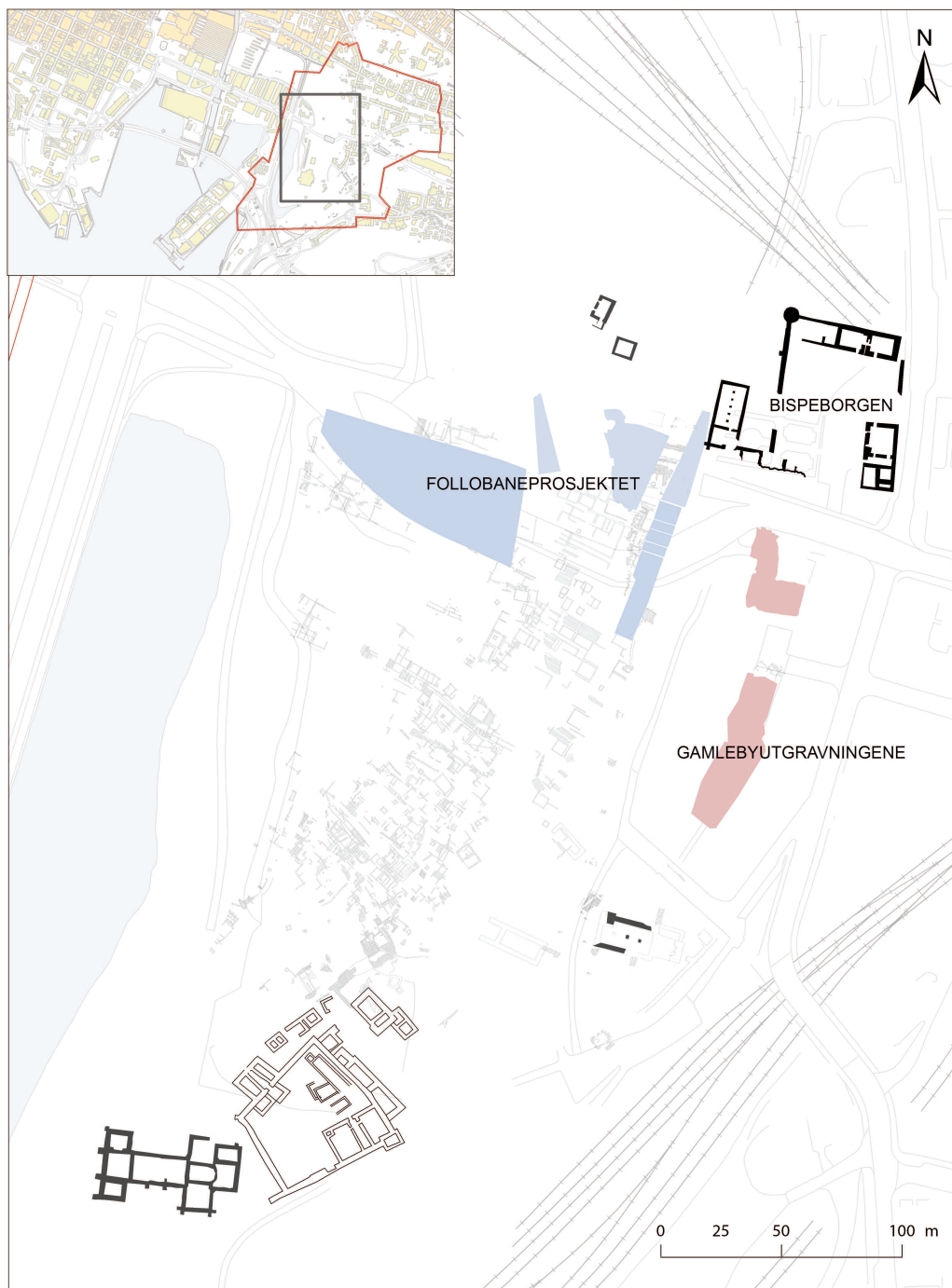

Fig. 3. Kart over Gamlebyutgravningenes plassering, og utgravningsområdene på Follobaneprosjektet der det er funnet runeinnskrifter. Illustrasjon: Kristine Ødeby/NIKU. —Map of excavation sites in the 1970s and 1980s (red) and the recent Follo Line Project (blue), where most of Oslo's runic inscriptions have been found. Illustration: Kristine Ødeby/NIKU.

«Nordre felt» lå parallelt med og rett vest for Kanslergata. Dette området ligger oppe på en høyde i dagens terreng, og har hatt en god, geografisk plassering i den moderne byen, i og med at det har unngått store inngrep. Bevaringsforholdene var allikevel ikke på topp vest for Kanslergata. «Mindets tomt» hadde gode bevaringsforhold med bevart organisk materiale fra 1000-tallet og fram til ca. 1350, mens bevaringsforholdene på «Søndre felt» ikke var like gode og hadde bare sporadisk organisk materiale bevart i lag fra etter 1250, og noen steder nesten ikke etter tidlig 1100-tall (Schia 1987b, s. 54).

Til tross for de stedvis dårlige bevaringsforholdene, kunne disse store utgravningsfeltene vise til funn av runeinnskrifter. Fra «Mindets tomt» er det registrert 18 innskrifter, fra «Søndre felt» 13 innskrifter, og fra «Nordre felt II» finnes 15 innskrifter. På den annen side har utgravningsfeltene i Oslo gate 3 og 7 lenger nord hatt svært dårlige bevaringsforhold på grunn av fjernede masser i tilstøtende områder i forbindelse med jernbanens anleggsarbeider (Schia 1979:11). Det ble ikke funnet noen runeinnskrifter ved utgravningene i Oslo gate 3 og 7, men det er vanskelig å bestemme om dette skyldes bevaringsforholdene, eller om andre faktorer var involvert. Oslo gate har imidlertid ikke vært totalt ribbet for rune-funn, utgravningene i Oslo gate 6 kunne vise til 11 runeinnskrifter (SRD).

Follobaneundersøkelsene har vært spredt over et stort område, fra Loenga i sør til Bispeborgen i nord. Utgravningsfeltene har ligget inneklemt mellom gamle og nye jernbaneskjæringer, men har stedvis kunnet vise til svært godt bevarte kulturlag med ulike strukturtyper og mye organisk materiale som lær, bein og tre. En rekke andre delikate gjenstander har blitt funnet på Follo-baneprosjektet, og de runeinnskriftene som blir funnet er hovedsakelig på organisk materiale.

En metode for runer

I oppstarten av en ny utgravning er valg av utgravningsmetode og bakenforliggende problemstillinger essensielle steg som må tas. Utgravningsmetoder og utgravningers prioriteringer siden oppstarten av Gamlebyutgravningene kommer i denne diskusjonen inn som en tolkning av Kristiansens kvantitative forsknings- og under-

søkelsesfaktorer. Hvordan metodologiens utvikling har påvirket funn av spesifikke funngrupper, her runeinnskrifter, vil undersøkes med utgangspunkt i oppsummeringer av de største utgravningenes metodiske valg sett i sammenheng med de valgene som er tatt i Follobaneprosjektet.

I *Faglig program for middelalderarkeologi* gjennomgås de metodene som har vært brukt for utgravning og dokumentasjon i middelalderbyene. Utgravningene har blitt utført på en systematisk måte siden begynnelsen av 1970-tallet. Metoder som brannlagskronologi og *single context*-dokumentasjon har blitt fulgt og det har alltid blitt gravd stratigrafisk. Etter hvert ble metoden *multiple context* tatt i bruk blant annet i Oslo hvor plantegninger ble satt sammen til faser basert på både plan- og profilinformasjon (Johannessen & Eriksson 2015, s. 156). Oppsummeringerne om utgravnings- og dokumentasjonsmetoder er i stor grad basert på NIKUs strategiske instituttprogram *Evaluering av arkeologiske utgravninger i norske middelalderbyer 1970–1999* (Molaug 2001). Her forklares det at tradisjonene fra utgravningene på begynnelsen av 1970-tallet ble ført videre helt til slutten av 1990-årene, men med noen store forandringer på enkelte områder.

Molaug deler utgravningene i Oslo inn i fire faser. Den første fasen fra 1970–1972 består av de tre sesongene «Mindets tomt» ble gravd, og den første sesongen av «Nordre felt». På disse utgravningene ble hovedsakelig graveskje og krafse brukt. Konstruksjoner og viktige lag ble målt inn ved hjelp av snorer, tommestokk og lodd. Når det kom til funninnsamling, ble alle gjenstander samlet inn, også de fra nyere tid, men massene ble ikke såldet (Molaug 2001, s. 28–32). Den andre fasen fra 1973–1986 representeres av utgravningene i «Søndre felt», Oslo gate 3 og Oslo gate 7 og de resterende delene av «Nordre felt». Utgravningsmetodene var stort sett de samme, men alle lag ble nå nummerert, og det ble såldet noe, spesielt på «Nordre felt II» hvor 7 % av det totale arealet ble såldet (Molaug 2001, s. 32–33).

Utgravningene i Oslo gate 6 fra 1987–1988 utgjør den tredje fasen av Oslos utgravninger. Funninnsamlingen ble gjort tradisjonelt ved manuell framgraving med graveskje og krafse, og noe ble såldet. I denne perioden ble stratigrafien i felt systematisert ved enkle Harris-matriser.

Gjenstandene fra dette prosjektet var per 2001 bare delvis ferdig konservert og analysert (Molaug 2001, s. 33). Den fjerde og siste perioden Molaug beskriver, er utgravningene på Sørenga i årene 1992–1995. I løpet av denne perioden var totalstasjonen på plass, men utgravningsfeltene var små og ble for det meste gravd med maskin. Maskingraving kombinert med nesten ingen sålding gjorde at funnantallet fra disse gravingene var lavt (Molaug 2001, s. 34–35).

I evalueringen av disse utgravingsmetodenes nøyaktighet og det innsamlede materialets representativitet oppsummerer Molaug at selve den manuelle håndgravings nøyaktighet har vært omtrent lik i løpet av de tre tiårene. Han poengterer at tidspresset har hatt stor betydning på resultatene og at det ikke tidligere var gjort noen undersøkelser av forholdet mellom graving under tidspres og det innsamlede materialets representativitet. Allikevel konkluderes det med at de fleste gjenstander over 1–3 centimeters størrelse ble funnet, og at enda mindre gjenstander har blitt funnet ved sålding (Molaug 2001, s. 50–51). Det har totalt sett vært tilstrebet en fullstendig innsamling, og det har vært hevdet at opptil 98 % av den totale mengden bruksgjenstander i lagene har blitt funnet, men dette tallet er ifølge Molaug (2001, s. 55) trolig altfor høyt.

Dersom man skulle tilstrebe å lokalisere alle gjenstander fra en moderne urban utgravning, ville bare totalsålding av masser vært godt nok. En slik omfattende funninnsamling, skulle den være gjennomførbar, krever et enormt budsjett, ubegrenset med tid og svært mye tålmodighet. Det er også forutsatt at universitetsmuseene konserverer og lagrer store mengder funn, noe som har vist seg problematisk. Det er mangel på magasinplass, og katalogisering, konservering og bortlegging av gjenstandsfunn er svært krevende (Johannessen & Eriksson 2015, s. 158). Den norske forvaltningsmodellen har derfor en datainnsamlingspraksis med begrensninger (Skogstrand 2016). Flere prosjektplaner fra dagens utgravninger i Norge mangler tydelige problemstillinger, men har heller som mål «å avdekke, kartlegge og undersøke alle registrerte strukturer og innhente tilstrekkelig funn-, data-, og dateringsmateriale til å bestemme lokalitetens karakter, omfang og alder» (Skogstrand 2016, s.

103). Kanskje kan dette forklare hvorfor forvaltningsundersøkelsene kvantitativt sett er så lite synlige i forskningen (Gundersen 2015, s. 250), fordi en ren datainnsamling ikke i seg selv fører til kunnskapsvekst, men bare bidrar til å reproducere kunnskap.

I Gamlebyutgravningene var områdene som skulle graves, relativt store, men tiden til å gjøre det på var ofte over flere sesonger. For eksempel var feltet «Mindets tomt» på 370–400 m² og ble gravd over tre sesonger, og «Søndre felt» var på 590–620 m² og ble gravd over fire sesonger (Schia 1987a, s. 9). På disse feltene var kulturlagens tykkelse omtrent to meter, men kunne variere fra én meter til nesten tre meters tykkelse (Schia 1987b, s. 54). Feltet «Nordre felt II» målte 320 m² og ble delvis gravd over hele fem sesonger (Molaug in prep.). Selv om Gamlebyfeltene var store, blir det tydelig hvordan det var mulig å grave dem for hånd slik det er beskrevet over: det var nok tid å gjøre det på, til tross for at tidspres også da hadde stor innvirkning på resultatet. Når én sesong var over, kunne vinteren brukes på planlegging.

I Follobaneprosjektet ble det gravd veldig store områder på relativt kort tid, og gjennom hele året. Det er preliminare intensitets- og volumberegninger som styrer utgravningens budsjettering. På denne måten er det ikke de faktiske forholdene i utgravningsområdet som bestemmer hvor lenge det skal graves der, men det er heller det *antatte* kulturlagsvolumet og den *antatte* intensiteten som legger føringene. I prosjektbeskrivelsene til de større delprosjektene under Follobaneprosjektet skilles det mellom ulike gravehastigheter, som sammen med volumberegningene angir utgravningens omfang. Ved håndgraving og dokumentasjon av sammenhengende kulturlag forventes som regel en gravehastighet på 0,2 m³–0,4 m³ per dag og person. Med håndgraving menes omtrent det samme som det Molaug beskrev om utgravningsmetodikk i alle de fire fasene fra 1970- til 1990-tallet: strukturer og kulturlag graves med spade, krafse, graveskje og gotlands-skraper, men sålding blir bare benyttet for utvalgte kontekster og lag. Overvåking av maskinell graving, som anvendes på moderne lag og områder med lavt potensiale, beregnes som regel til alt fra 5–20 m³ per dag og person (se for

eksempel Molaug 2014; Bauer 2015; Bauer et al. 2017).

Som en sammenligning til Gamlebyutgravningene kan vi se på forventningene til utgravningen av Follobaneprosjektets ene delprosjektet «Follobanen Bispegata». Delprosjektet ble ferdigstilt på 13 måneder, og hadde ved oppstarten forventninger om et område på 2 739 m³ med høyt potensiale for arkeologi og et område på 588 m³ med lavt potensiale for arkeologi. Områdene der det var forventet å benytte håndgraving var på til sammen 1 878,5 m³, med en gravehastighet på 0,4 m³ per dag og person (Bauer et al. 2017). Med den nesten halve kubikkmeteren masser som skal graves for hånd hver dag følger andre arbeidsoppgaver som funninnsamling, prøvetaking, skriftlig lag- og strukturdokumentasjon, tegning, fotografering, innmåling og av- og tildekking ved arbeidsdagens begynnelse og slutt. Samlet sett kreves et særdeles raskt og effektivt arbeid av felpersonalet.

Slike tall mangler for Gamlebyutgravningene, men som sammenligningsgrunnlag gir områdene utstrekning i samband med tidsbruken en pekepinn på hvordan tidspresset har forandret seg siden 1970-tallet. Tidspress legger uten tvil styringer på utgravningsmetodikken. Det kreves at stadig flere kubikkmeter skal graves på kortere tid. Innsamling av gjenstandsmateriale må dermed vike for strukturdokumentasjon når utgravningenes prioriteringer bestemmes. Som Lisbeth Skogstrand (2016, s. 105) poengterer, er det «krevene å utvikle gode problemstillinger, og det er bare mulig hvis man velger noen tema, områder og kulturminner framfor andre, foretar harde prioriteringer og overlater andre kulturminner til videre erosjon». De harde prioriteringene merkes ekstra godt når det kommer til gjenstandskategorier som ikke fyller opp universitetsmuseenes magasin, der runeinnskrifter dessverre er i sørgelig mindretall. Som majoriteten av arkeologiske utgravninger i landet var Follobaneprosjektet et forvaltningsprosjekt med stort tidspress. Funninnsamling må ofte gå på bekostning av dokumentasjon av strukturer som huskonstruksjoner, veier og brønner. Tykke kulturlag uten strukturer blir derfor ofte gravd grovt med krafse eller til og med raskt med en 1,5- eller 5-tonns gravemaskin. Dessverre vil mange funn

på denne måten unngå å bli oppdaget, og blant disse må vi bare anta at gjenstander med runer er inkludert.

En lyst på runer

Etter en gjennomgang av middelalderbyens bevaringsforhold og de metodiske utfordringene en stor utgravning står ovenfor, står vi igjen med de kvalitative forsknings- og undersøkelsesfaktorene. Denne delen av Kristiansens faktorkategori spisser jeg mot oppmerksomhet og motivasjon. Som jeg allerede har vært inne på, er små gjenstander som runeinnskriftene ofte lettere å oppdage når kulturlagene håndgraves eller såldes. Innskrifter kan være skåret dypt inn i trevirket, eller de kan bestå av utelukkende små, tynne riss som er nesten umulige å se med det blotte øye, og da spesielt vanskelige å oppdage i en feltsituasjon. Det feltarkeologene selv er interessert i, er det nok en større sjanse for at de også ser etter. Det er ingen tvil om at enkelte runeinnskrifter kan være svært vanskelige å oppdage. Det hender at nesten usynlige innriss blir oppdaget av en observant arkeolog i feltsituasjon, men like ofte oppdages også store og tydelige innskrifter i etterarbeidsfasen når gjenstandsmaterialet vaskes og undersøkes nærmere.

Sålding og formidlingsgraving forteller oss ikke overraskende at langt flere gjenstandsfunn blir gjort dersom kulturlagsmassene blir nøye gjennomgått. Fra siste delutgravning på Follobaneprosjektet ble masser såldet fra én utvalgt kontekst, et 50 m² stort humuslag som var 0,5–1 m tykt i utkanten av Bispeborgen. Ikke hele laget ble såldet, men det ble allikevel gjort godt over 1 000 gjenstandsfunn av de fleste materialer man finner på en middelalderutgravning: keramikk, tegl, tre, lær, tekstil, bein, gevir, skjell, bergart, kleber, glass, rav, jern, bly, kobber, sølv og gull. Bare tre av gjenstandene hadde runeinnskrift (F542682, F542683, F542686). Ved en tidligere delutgravning har det blitt invitert skoleklasser til å delta i et formidlingsprosjekt. Som en del av formidlingen ble kulturlagsmasser fra en sikker kontekst fordelt i trekasser hvor skoleelevene fikk gjennomgå massene på leiting etter funn. Massene, som var gravd med maskin, ble finkjemmet av elevene. Elevene fant gjenstander som keramikkskår, lærsko, treplugger og

tau, og noen litt mer spesielle gjenstander som nål, dekorert bein og spinnehjul (Sture 2017). For å virkelig kunne undersøke gjenstandsfunnenes representativitet ville det vært nyttig å sammenligne den nøye gjennomgangen av massene med gjennomsnittet av gjenstandsfunn som blir gjort i de samme type kontekstene. Det forventede resultatet ville nok være at flere og et bredere utvalg gjenstander ville blitt oppdaget.

Et spørsmål som umiddelbart melder seg når man snakker om en undersøkelses kvalitative faktorer i sammenheng med en gjenstandskategori som runeinnskrifter, er om feltarbeidets oppmerksomhet og kanskje til og med lyst på runer har en innvirkning på om de blir funnet. Under Asbjørn Herteigs utgravninger på Bryggen i Bergen ble det på 1950- og 1960-tallet funnet en rekke nye runeinnskrifter. Bare høsten 1957 ble det gjort så mange nye runefunn at det totale antall innskrifter fra Bergen økte med nesten 200 % i løpet av bare noen få uker. I sin dokumentasjon beskriver Herteig hvordan stemningen var i felt:

«... [N]å var vi kommet i såkalt rune-førende lag og det skapte den rene Klondyke-stemming blant sivilarbeiderne etter at premiering ble innført. Vi ble snart klar over at noe måtte gjøres for å intensivere oppmerksomheten i sin alminnelighet. Enkelte plukket til stadighet runer, andre fikk snaut nok teften av dem. Men sjansen til en ekstra femmer åpnet ikke bare øynene, det gikk sport i jakten på runer, for det var så godt som en fordobling av daglønnen» (Herteig 1969, s. 60).

De neste to årene fortsatte runeinnskriftene å dukke opp på Bryggen, og ut ifra Herteigs beskrivelser fant de i gjennomsnitt 20 innskrifter i måneden. Før utgravningene på Bryggen på slutten av 1950-tallet var antallet norske runeinnskrifter fra middelalderen forsvinnende lavt. Etter Bryggenutgravningene var det derimot liten tvil om at runeinnskriftene fantes, de var bare ikke blitt funnet enda. Herteigs sitat forteller noe vesentlig om gravemannskapets oppmerksomhet i feltsituasjonen. Det skulle ikke mer til enn at de begynte å se etter, før runepinnene dukket

opp én etter én. Herteig brukte i tillegg premiering av runefunn som motivasjon, ved at fem kroner ble utbetalt til finneren hver gang en ny innskrift så dagens lys. Kanskje var en pengepremie riktig for sivilarbeiderne i 1957, men med dagens profesjonaliserte feltarbeid er trolig kunnskap og oppmerksomhet viktigere for å sikre tilveksten av runeinnskrifter.

Generelt sett leverte Follobaneprosjektet færre runeinnskrifter enn man kunne forvente. I regnskapet om bevaringsforhold er det så mange variabler at de fysiske og miljømessige faktorene ikke ser ut til å gi noen klare svar på hvor runene er. Selv med stedvis dårlige bevaringsforhold kunne Gamlebyutgravningene vise til funn av flere innskrifter. En faktor som heller ser ut til å ha hatt innvirkning er tidspres i utgravningene, som påvirker prioriteringer og utgravningsmetode. Mer omfattende bruk av gravemaskin gjør at færre gjenstander blir samlet inn. 1950-tallets utgravninger i Bergen ga et innblikk i hvordan en faktor som feltmannskapets oppmerksomhet og motivasjon har hatt innvirkning på funn av runer.

Arkeologien har slått seg til ro med at gjenstander som kunne utdypet vår kjennskap til bruken av runer i middelalderens Oslo ligger i usåldete og bortkjørte masser. For at vi i framtiden ikke skal tape kampen om runeinnskriftene, er det viktig at arkeologer er motivert til å prioritere dem: Det må planlegges for å såle flere utvalgte kontekster, og feltmannskapet må ha kjennskap til gjenstandstypene som innskriftene opptrer på. Dersom man fortsetter å ha kjennskap til og lyst på runer, vil innskriftene kanskje i kommende utgravninger fortsette å oppdages, både i felt og i etterarbeidet.

Summary

In the Scandinavian Runic-text Database, 69 medieval objects with runic inscriptions from Oslo are registered. Archaeologists found most of these inscriptions during large excavations in the Old Town in the 1970s and 1980s. Some of the inscriptions were rather long, containing even proper messages, and they were cut on wooden sticks, or more often, pieces of bone. Since 2013, the Norwegian Institute for Cultural Heritage Research has found 13 new runic inscriptions

during the course of the archaeological excavations of the Follo Line Project, raising the total number of inscriptions from Oslo to 82. The archaeologists detected six of these inscriptions on site, three during wet screening, and four during cataloguing. With two exceptions, the inscriptions were cut on wooden objects. None of the inscriptions were cut on pieces of bone.

In this article, I discuss the possible explanations why a large excavation project in the middle of the medieval town resulted in the detection of so few runic inscriptions. The answer to this should be found by addressing both the production and the discarding of the inscriptions in the Middle Ages, and in the archaeological factors. The production of runic inscriptions depends on the level of literacy in the population, and we have reason to believe that most people in Oslo used runes to some degree. When it comes to discarding, it is relevant how the inscribed object was deposited after it had fallen into disuse. I discuss in greater details three archaeological factors concerning the representativity of runic inscriptions, based on Kristian Kristiansen's source criticism.

First, the conditions for preservation naturally affect the inscriptions as well as the objects they were cut into. Of the 13 new inscriptions, eleven are on wooden objects, one on a stone object and one on lead. The preservation conditions in Oslo are quite good, but the expansion of the railway in the 19th century affected some areas quite heavily. The areas excavated in the 1970s and 1980s were located in areas that were spared from the worst impacts of development, but the site of the Follo Line Project was squeezed in between old railway tracks. This did not affect the finds of many objects made of wood, bone and leather.

Second, the methodology of the excavation influences its results. The old excavations were largely executed by manual force in summer only, but the all-year Follo Line Project regularly utilized excavators. However, time constraints restricted the excavation in both cases. When a project is starting up, it is the assumed volume of cultural layers that determines how much time is to be spent on the excavation, not the actual intensity of activity found in the layers. As a result,

the documentation of buildings and roads heavily outweighs the cultural layers containing all the finds.

Third, the field archaeologist's motivation and attention can be important factors in detecting runic inscriptions. Many inscriptions are shallowly cut, and their discovery is thereby fully dependent on the archaeologist. Wet screening and manual excavation of key contexts can be significant in locating not only runic inscriptions, but also a wide variety of small and fine objects. I conclude that the excavation methodology probably has been the most to blame for the shortage of runic inscriptions these last few years. Large, prestigious excavations like the Follo Line Project force a stricter, more priority-based policy when it comes to object procurement in the field.

Takk

Takk til Karen Langsholt Holmqvist for hennes innsats i lesningen og tolkningen av alle runeinnskriftene fra Follobaneprosjektet, og for å ha gjennomgått et tidlig manus av denne artikkelen.

Referanser

- Bauer, E., 2015. Prosjektbeskrivelse arkeologisk undersøkelse. Follobanen 2015. Områdene nord og sør for Bispegata. NIKU-prosjektnummer 1020440. Oslo.
- Bauer, E., Hegdal, H., Derrick, M. & Helstad, M., 2017. Prosjektbeskrivelse arkeologisk undersøkelse. Follobanen Bispegata. NIKU-prosjektnummer 1020900. Oslo.
- Cappelen, H., 2005. Bumerker i Norge – en oversikt. Elektronisk dokument, <http://www.cappelen-krefting.no/hans/bumerkerinorge.htm>, besøkt 16. 09. 2019.
- Carelli, P., 2001. En kapitalistisk anda. Kulturella förändringar i 1100-talets Danmark. *Lund Studies in Medieval Archaeology* 26. Stockholm.
- Ellefsen, T., 2009. Runeskriftens opphør i seinmiddelalderen: Runer og runeinnskrifter i Norge 1325–1500. Upublisert masteroppgave. Universitetet i Oslo.
- Gosling, K., 1989. The Runic Material from Tønsberg. Myhre, B. (red.). *Universitetets Oldsakssamling. Årbok 1986–1988*. Oslo.
- Gundersen, J., 2015. Forvaltningsarkeologi og forskningspublisering: En kvantitativ analyse av tidskriftene Norwegian Archaeological Review, Viking og Primitive Tider. *Viking* 78. DOI: <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-61853>, besøkt 18.09. 2019.

- Gustavson, H., 1994. Latin and Runes in Scandinavian runic inscriptions. Düwel, K. (red.). *Runische Schriftkultur in kontinentalskandinavischer und -angelsächsischer Wechselbeziehung*. Berlin.
- Herteig, A., 1969. *Kongers havn og handels sete: Fra de arkeologiske undersøkelser på Bryggen i Bergen 1955–68*. Oslo.
- Holmqvist, K. L., 2018. Rapport om runeinnskrifter fra Follobaneprojektet. Berge, S., Ødeby, K., Holmen, K. Derrick, & Helstad, M. in prep. Follobanen Bispegata, Gamlebyen, Oslo. *NIKU Rapport*. Norsk institutt for kulturminnesforskning. Oslo.
- Imer, L., 2010. Runes and Romans in the North. Futhark 1. DOI: <http://uu.divaportal.org/smash/get/diva2:381132/FULLTEXT01.pdf>, besøkt 18.09.2019.
- Johannessen, L. & Eriksson, J.-E. (red.), 2015. *Faglig program for middelalderarkeologi: Byer, sakrale steder, befestninger og borger*. Riksantikvaren, Oslo. DOI: <http://hdl.handle.net/11250/279069>, besøkt 18.09.2019.
- Knirk, J., 1994. Learning to Write with Runes in Medieval Norway. Lindell, I. (red.). *Medeltida skrift- og språkkultur: Nordisk medeltidsliteracy i ett diglossiskt och digrafiskt perspektiv II*. Stockholm.
- Kristensen, H. K. & Poulsen, B., 2016. *Danmarks byer i middelalderen*. Århus.
- Kristiansen, K. (red.), 1985. *Archaeological Formation Processes: The representativity of archaeological remains from Danish Prehistory*. København.
- Liestøl, A., 1977. Runeinnskriftene frå «Mindets Tomt». Høeg, H., Lidén, H.-E., Liestøl, A., Molaug, P. B., Schia, E. & Wiberg, C. (red.). *De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo. Bind 1*. Oslo.
- Liestøl, A. & Nestor, S. 1987. Runeinnskrifter. Schia, E. (red.). *De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo. Bind 3*. Øvre Ervik.
- Lind, E. H., 1931. *Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden*. Uppsala.
- Martens, V., 2016. *Preserving Rural Settlement Sites in Norway? Investigations of Archaeological Deposits in a Changing Climate*. Amsterdam.
- Molaug, P., 2001. *Evaluering av arkeologiske utgravninger i norske middelalderbyer 1970–1999*. Oslo. DOI: <https://docplayer.me/3090702-Evaluering-av-arkeologiske-utgravninger-i-norske-middelalderbyer-1970-1999.html>, besøkt 13.09.2019.
- 2014. Prosjektbeskrivelse arkeologisk undersøkelse. Ny prosjektbeskrivelse for arkeologisk undersøkelse for ny Follobane F04, revidert omfang. Området syd for Bispegata. NIKU-prosjektnummer 21215. Oslo
- in prep. *De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo. Bind 4*.
- Parkes, M. B., 1973. The Literacy of the Laity. Daiches, D. & Thorlby, A. (red.). *The Mediaeval World: Literature and Western Civilization. Bind 2*. London.
- Petersén, A. & Martens, V., 2011. Sammenstilling av miljøovervåkingsundersøkelser frem til 2010 i middelalderbyene Tønsberg, Trondheim og Oslo. *NIKU oppdragsrapport 55/2011*.
- Püttsepp, K., 2003. Kjærlighet på pinne: Vertshus-innskrifter fra norske middelalderbyer. Upublisert masteroppgave. Universitetet i Oslo.
- Paasche, K., 1996. Det middelalderske kulturlaget: Dokumentasjon og metode. Upublisert magisteravhandling. Universitetet i Oslo.
- Roesdahl, E., 1999. Skrift og bog. Tid og fornøjesler. Roesdahl, E. (red.). *Dagligliv i Danmarks middelalder. En arkeologisk kulturhistorie*. København.
- SRD = Samnordisk runtextdatabas, 1993. Uppsala universitets database for nordiske runeinnskrifter. Elektronisk dokument: <http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>, besøkt 30.10.2017.
- Sand, L., 2010. Runer i et arkeologisk perspektiv. Upublisert masteroppgave. Universitetet i Oslo.
- Schia, E., 1979. Introduksjon. Schia, E. (red.). *De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo. Bind 2*. Øvre Ervik.
- 1987a. Introduksjon. Schia, E. (red.). *De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo. Bind 3*. Øvre Ervik.
- 1987b. Bebyggelsesrester og datering. Schia, E. (red.). *De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo. Bind 3*. Øvre Ervik.
- Skogstrand, L., 2016. Med potensial for kunnskap. Arkeologisk kulturminneforvaltning og kunnskapsproduksjon. *Primitive Tider* 18.
- Spurkland, T., 2001. *I begynnelsen var fupark. Norske runer og runeinnskrifter*. Oslo.
- 2004. Literacy and “Runacy” in Medieval Scandinavia. Adams, J., & Holman, K. (ed.). *Scandinavia and Europe 800–1350: Contact, Conflict and Coexistence*. Turnhout.
- Sture, M., 2017. Sluttrapport. Skatter i mørk jord – Glimt fra hverdagen. Arkeologiske formidlingsprosjekt for elever i Osloskolen. *NIKU oppdragsrapport 96/2017*. Oslo.
- Svärdström, E., 1972. Svensk medeltidsrunologi. *Rig* 55:3.
- Thrane, H., 1998. An Archaeologist’s view of Runes. *Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer Forschung. Abhandlungen des Vierten Internationalen Symposiums über Runen und Runeninschriften in Göttingen vom 4.–9. August 1995*. Berlin.
- Weber, B., 1990. Tregjenstander. Schia, E. & Molaug, P. (red.). *De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo. Bind 7*. Øvre Ervik.